

REGIONAL DISPARITIES IN THE UTILIZATION OF HUMAN CAPITAL IN KASHKADARYA REGION AND WAYS TO REDUCE THEM

Raxmatov Sardor Raxmat o'g'li

Abstract

This article examines the regional characteristics of human capital utilization in Kashkadarya Region and the factors affecting its efficiency. From the perspective of regional development, it explores the relationships among the demographic structure of the population, the geographical distribution of labor resources, professional qualifications, economic activity, and employment opportunities. A comparative analysis at the district level is proposed to identify potential regional disparities in the efficiency of human capital utilization. The article also develops recommendations for training specialists in line with regional labor market demands, promoting occupational mobility, creating new jobs in accordance with regional economic specialization, and integrating human capital indicators into regional planning systems.

Keywords: human capital, regional disparities, labor resources, demographic processes, employment, occupational mobility, regional labor market, Kashkadarya Region.

QASHQADARYO VILOYATIDA INSON KAPITALIDAN FOYDALANISHNING HUDUDIIY TAFOVUTLARI VA ULARNI KAMAYTIRISH YO'LLARI

Raxmatov Sardor Raxmat o'g'li

Annotatsiya

Maqolada Qashqadaryo viloyatida inson kapitalidan foydalanishning hududiy xususiyatlari va samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar o'rganiladi. Aholining demografik tarkibi, mehnat resurslarining hududiy taqsimlanishi, kasbiy malaka, iqtisodiy faollik va bandlik imkoniyatlari o'rtasidagi bog'liqlik hududiy rivojlanish nuqtayi nazaridan yoritiladi. Inson kapitalidan foydalanish samaradorligidagi ehtimoliy hududiy tafovutlarni aniqlash uchun tumanlar kesimida qiyosiy tahlil o'tkazish yondashuvi taklif etiladi. Shuningdek, hududiy mehnat bozori talablariga mos kadrlar tayyorlash, kasbiy mobillikni rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini iqtisodiy ixtisoslashuvga muvofiq shakllantirish va inson kapitali ko'rsatkichlarini hududiy rejalashtirish tizimiga integratsiya qilish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit soʻzlar: inson kapitali, hududiy tafovutlar, mehnat resurslari, demografik jarayonlar, bandlik, kasbiy mobillik, hududiy mehnat bozori, Qashqadaryo viloyati.

Kirish

Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi nafaqat mavjud tabiiy va ishlab chiqarish resurslariga, balki inson kapitalining sifati va undan foydalanish imkoniyatlariga ham bogʻliq. Inson kapitali aholi bilimlari, kasbiy malakasi, mehnat tajribasi va salomatligi orqali shakllanib, iqtisodiy faoliyat samaradorligiga taʼsir koʻrsatadi. Biroq ushbu salohiyatdan foydalanish darajasi barcha hududlarda bir xil boʻlmashligi mumkin.

Hududlar oʻrtasidagi iqtisodiy ixtisoslashuv, infratuzilma, ish oʻrinlarining tarkibi, taʼlim muassasalarining joylashuvi va mehnat bozoriga kirish imkoniyatlari inson kapitalidan foydalanish natijalarida farqlarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli inson kapitalini faqat viloyat miqyosida emas, balki tumanlar va iqtisodiyot tarmoqlari kesimida oʻrganish ham muhim ahamiyatga ega.

Qashqadaryo viloyatida inson kapitalidan foydalanishning hududiy xususiyatlarini tahlil qilish mehnat resurslarini iqtisodiy faoliyat tarmoqlari ehtiyojlariga muvofiqlashtirish, kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish va bandlik imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan choralarni asoslash imkonini beradi.

Tadqiqotning dolzarbligi inson kapitalining mavjud salohiyati bilan undan foydalanish natijalari oʻrtasidagi ehtimoliy tafovutlarni aniqlash va hududiy rivojlanish siyosatini shu asosda takomillashtirish zarurati bilan belgilanadi.

Tadqiqotning maqsadi va metodologiyasi

Tadqiqotning maqsadi Qashqadaryo viloyatida inson kapitalidan foydalanishning hududiy xususiyatlarini oʻrganish, hududlar oʻrtasidagi tafovutlarni baholash metodikasini ishlab chiqish va ularni kamaytirish boʻyicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- inson kapitalidan foydalanishning hududiy xususiyatlarini nazariy jihatdan asoslash;
- mehnat resurslari va bandlikning tumanlar kesimidagi xususiyatlarini oʻrganish;
- taʼlim, kasbiy malaka va iqtisodiy faollik oʻrtasidagi bogʻliqlikni tahlil qilish;
- hududiy tafovutlarni baholash uchun tegishli koʻrsatkichlar tizimini taklif etish;
- hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuviga mos bandlik va kasbiy tayyorgarlik mexanizmlarini ishlab chiqish.

Tadqiqotda statistik tahlil, qiyosiy taqqoslash, guruhlash, hududiy tasniflash va iqtisodiy-mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanish nazarda tutiladi.

Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, hududiy statistika organlari va tegishli davlat tashkilotlarining ochiq ma'lumotlari tashkil etishi mumkin.

1. Inson kapitalidan foydalanishning hududiy xususiyatlari

Inson kapitali iqtisodiy rivojlanish uchun zarur bilim, ko'nikma va salohiyatni ifodalasa, undan foydalanish samaradorligi mazkur salohiyatning real iqtisodiy natijalarga aylanish darajasini ko'rsatadi. Ushbu jarayon hududlarning iqtisodiy tarkibi va mehnat bozorining xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq.

Masalan, sanoat tarmoqlari rivojlangan hududlarda texnik va muhandislik bilimlariga ega mutaxassislarga talab yuqori bo'lishi mumkin. Qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgan hududlarda esa agronomiya, suv resurslarini boshqarish, mexanizatsiya va mahsulotlarni qayta ishlash bo'yicha ko'nikmalar muhim hisoblanadi. Xizmatlar sohasida faoliyat yurituvchi hududlarda raqamli savodxonlik, boshqaruv, savdo va mijozlar bilan ishlash ko'nikmalariga ehtiyoj ortishi mumkin.

Shu sababli inson kapitalidan samarali foydalanish hududlarda bir xil turdagi ish o'rinlarini yaratish bilan emas, balki mavjud inson resurslarini mahalliy iqtisodiyot ehtiyojlariga mos ravishda rivojlantirish va ish bilan ta'minlash orqali amalga oshirilishi lozim.

Hududiy tafovutlarni baholashda uchta jihatni farqlash muhim:

Birinchisi, inson kapitalining shakllanganlik darajasi. Bunga ta'lim darajasi, kasbiy tayyorgarlik va malaka oshirish imkoniyatlari kiradi.

Ikkinchisi, inson kapitalidan foydalanish darajasi. Bunda iqtisodiy faollik, bandlik, malakaga mos ish bilan ta'minlanish va mehnat resurslarining iqtisodiyot tarmoqlariga jalb etilishi o'rganiladi.

Uchinchisi, foydalanish natijadorligi. Bu mehnat unumdorligi, daromadlar va hududiy iqtisodiy faoliyat natijalari orqali baholanishi mumkin.

Ushbu uch jihatni birgalikda tahlil qilish inson kapitali salohiyati yuqori bo'lgan hududlarda ham undan foydalanish bilan bog'liq muammolar mavjud yoki mavjud emasligini aniqlash imkonini beradi.

2. Qashqadaryo viloyatida hududiy mehnat bozori va inson kapitalidan foydalanish

Qashqadaryo viloyatida inson kapitalidan foydalanishni o'rganishda tumanlarning demografik tarkibi, iqtisodiy ixtisoslashuvi va ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini hisobga olish zarur. Aholining yosh tarkibi va mehnat yoshiga kirayotgan fuqarolar soni mehnat resurslari taklifiga ta'sir ko'rsatsa, ishlab chiqarish va xizmatlar sohasining rivojlanish darajasi mehnatga bo'lgan talabni belgilaydi.

Mehnat resurslari taklifi bilan ish o‘rinlariga bo‘lgan talab o‘rtasidagi nomuvofiqlik bir nechta ko‘rinishda namoyon bo‘lishi mumkin. Jumladan, ayrim hududlarda muayyan kasblar bo‘yicha ishchi kuchi yetishmasligi, boshqa hududlarda esa ish izlayotgan mutaxassislarning malakasiga mos ish o‘rinlari cheklangan bo‘lishi ehtimoli mavjud. Bunday holatlarni tasdiqlash uchun tumanlar bo‘yicha bandlik, bo‘sh ish o‘rinlari va kasbiy tarkib haqidagi rasmiy ma‘lumotlarni tahlil qilish talab etiladi.

Inson kapitalidan foydalanishning hududiy samaradorligini baholashda faqat aholi soni yoki bandlar sonini taqqoslash yetarli emas. Aholisi ko‘p bo‘lgan tumanda bandlar sonining yuqoriligi mehnat resurslaridan samaraliroq foydalanilayotganini anglatmaydi. Buning uchun tegishli yosh guruhidagi aholi soni, iqtisodiy faollik darajasi, bandlik sifati, mehnat unumdorligi va kasbiy malakani hisobga olish lozim. Qashqadaryo viloyatining tumanlari bo‘yicha tahlil o‘tkazishda quyidagi yo‘nalishlarga e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- mehnat resurslarining demografik va kasbiy tarkibi;
- iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha bandlikning taqsimlanishi;
- kasbiy va oliy ta‘lim muassasalari bitiruvchilarining mehnat bozoriga kirishi;
- ish o‘rinlarining malaka va mutaxassislikka mosligi;
- mehnat unumdorligi va ish haqi ko‘rsatkichlari;
- aholi bandligi va iqtisodiy faolligidagi hududiy farqlar.

Mazkur yo‘nalishlar bo‘yicha ma‘lumotlarni birlashtirish inson kapitalidan foydalanishdagi asosiy muammolarni aniqlash va hududlarga mos tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

3. Inson kapitalidan foydalanishdagi hududiy tafovutlarni baholash metodikasi

Hududlar o‘rtasidagi tafovutlarni aniqlash uchun inson kapitalining shakllanishi, undan foydalanish va iqtisodiy natijadorlikni ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimini shakllantirish taklif etiladi.

Birinchi guruh — inson kapitalining shakllanish ko‘rsatkichlari:

- oliy va kasbiy ta‘limga ega aholi ulushi;
- kasbiy tayyorgarlik va malaka oshirishda ishtirok etish;
- ta‘lim xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlari;
- raqamli va zamonaviy kasbiy ko‘nikmalar.

Ikkinchi guruh — inson kapitalidan foydalanish ko‘rsatkichlari:

- mehnat yoshidagi aholining bandlik darajasi;
- iqtisodiy faollik darajasi;
- ishsizlik va norasmiy bandlik ko‘rsatkichlari;
- malakaga mos ish bilan ta‘minlanganlar ulushi;

- iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha bandlik tarkibi.

Uchinchi guruh — iqtisodiy natijadorlik ko'rsatkichlari:

- bir band xodimga to'g'ri keladigan qo'shilgan qiymat;
- real ish haqi va mehnat daromadlari;
- tarmoqlar bo'yicha mehnat unumdorligi;
- hududiy iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari.

Mazkur ko'rsatkichlar yordamida tumanlarni inson kapitalining shakllanganlik darajasi va undan foydalanish natijalariga ko'ra guruhlash mumkin.

Masalan, inson kapitalining shakllanganlik darajasi yuqori, lekin bandlik va mehnat unumdorligi ko'rsatkichlari nisbatan past bo'lgan hududlarda malakani ish o'rinlariga moslashtirish masalasi ustuvor bo'lishi mumkin. Aksincha, iqtisodiy faollik yuqori, lekin kasbiy malaka talabga to'liq mos kelmaydigan hududlarda qayta tayyorlash va uzluksiz ta'lim dasturlarini rivojlantirish zarurati yuzaga kelishi mumkin.

Bunday guruhlash natijalari statistik ma'lumotlar bilan tasdiqlanishi lozim. Hududlar o'rtasidagi tafovutlarni baholashda ko'rsatkichlarning o'lchov birliklari va hisoblash metodologiyasini birxillashtirish muhimdir.

4. Hududiy tafovutlarni kamaytirishning ustuvor yo'nalishlari

Qashqadaryo viloyatida inson kapitalidan foydalanish samaradorligini oshirish uchun hududlarning demografik va iqtisodiy xususiyatlariga mos yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiq.

4.1. Hududiy mehnat bozori prognozini rivojlantirish

Tumanlar kesimida mehnat resurslari taklifi va kasblarga bo'lgan talabni o'rta muddatli prognozlash zarur. Bunda demografik o'zgarishlar, ta'lim muassasalari bitiruvchilari, korxonalarining kadrlar ehtiyoji va rejalashtirilayotgan investitsiya loyihalari hisobga olinishi lozim.

Prognoz natijalari asosida kasbiy ta'lim yo'nalishlarini rejalashtirish va bandlik dasturlarini hududiy ehtiyojlarga moslashtirish mumkin.

4.2. Kasbiy mobillik va qayta tayyorlash imkoniyatlarini kengaytirish

Mehnat resurslarining hududlar va tarmoqlar o'rtasida samarali harakatlanishi inson kapitalidan foydalanish natijadorligini oshirishga yordam beradi. Buning uchun kasbiy qayta tayyorlash, ishga joylashtirish xizmatlari, masofaviy ta'lim va raqamli mehnat platformalaridan foydalanish imkoniyatlarini rivojlantirish lozim.

Shuningdek, ish o'rinlari va malakali mutaxassislar o'rtasidagi axborot nomuvofiqligini kamaytirish ham muhimdir.

4.3. Ta'lim va ishlab chiqarish hamkorligini kuchaytirish

Hududiy korxonalar, kasbiy ta'lim muassasalari va oliy ta'lim tashkilotlari o'rtasida hamkorlikni kengaytirish mutaxassislar tayyorlash sifatini yaxshilashi mumkin. Ish beruvchilarning ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda ishtirok etishi, amaliy mashg'ulotlar va stajirovkalarni kengaytirish bitiruvchilarning mehnat bozoriga moslashuvini yengillashtiradi.

4.4. Mahalliy iqtisodiy ixtisoslashuvga mos inson kapitalini rivojlantirish

Har bir hududda kadrlar tayyorlash va bandlikni qo'llab-quvvatlash choralari mahalliy iqtisodiyot ehtiyojlariga muvofiqlashtirilishi lozim. Qishloq xo'jaligida agrotexnologiyalar va qayta ishlash, sanoatda texnik kasblar va muhandislik, xizmatlar sohasida esa raqamli ko'nikmalar hamda boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e'tibor berish mumkin.

4.5. Hududiy monitoring tizimini takomillashtirish

Inson kapitalidan foydalanish samaradorligini muntazam baholash uchun tumanlar kesimida ta'lim, kasbiy malaka, bandlik, ish haqi va mehnat unumdorligi ko'rsatkichlarini birlashtiruvchi monitoring tizimini rivojlantirish zarur.

Monitoring natijalari hududiy rivojlanish dasturlarining samaradorligini baholash va resurslarni ustuvor ehtiyojlarga yo'naltirishga yordam beradi.

Xulosa

Qashqadaryo viloyatida inson kapitalidan foydalanish samaradorligini oshirish hududlarning demografik xususiyatlari, iqtisodiy ixtisoslashuvi va mehnat bozori talablarini o'zaro uyg'unlashtirishni talab etadi. Inson kapitalining shakllanganlik darajasi bilan undan foydalanish natijalarini alohida baholash hududiy rivojlanish siyosatidagi ustuvor vazifalarni aniqroq belgilash imkonini beradi.

Tadqiqot doirasida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Qashqadaryo viloyati tumanlarini inson kapitalining shakllanganlik darajasi va undan foydalanish natijalariga ko'ra guruhlash metodikasini ishlab chiqish.
2. Hududiy mehnat bozori talabini demografik prognozlar va iqtisodiyot tarmoqlarining kadrlar ehtiyoji bilan uyg'unlashtirish.
3. Kasbiy tayyorgarlik, qayta tayyorlash va ishga joylashtirish xizmatlarini tumanlarning iqtisodiy ixtisoslashuviga mos ravishda rivojlantirish.
4. Inson kapitalidan foydalanish samaradorligini baholashda bandlik darajasi bilan bir qatorda malakaga mos ish bilan ta'minlanish, mehnat unumdorligi va daromad ko'rsatkichlarini hisobga olish.
5. Hududiy rivojlanish dasturlarida inson kapitali ko'rsatkichlarini monitoring qilish va baholash mexanizmlarini takomillashtirish.

Ushbu yondashuvlar hududlar o'rtasidagi inson kapitalidan foydalanish tafovutlarini aniqlash, mavjud mehnat resurslaridan samarali foydalanish va hududiy iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini oshirish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Becker, G. S. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. 3rd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
2. Schultz, T. W. Investment in Human Capital. *The American Economic Review*. 1961. Vol. 51, No. 1. P. 1–17.
3. Mincer, J. *Schooling, Experience, and Earnings*. New York: Columbia University Press, 1974.
4. OECD. *Job Creation and Local Economic Development 2024*. OECD Publishing, 2024.
5. World Bank. *The Human Capital Project*. Washington, DC: World Bank.
6. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Hududlar bo'yicha bandlik, mehnat resurslari va demografik ko'rsatkichlar. SIAT ochiq ma'lumotlar bazasi: <https://siat.stat.uz/>
7. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: <https://lex.uz/>